

Dwa bratanki. Magyar lengyelnek lenni. Vagy: lengyel magyarnak. Ezzel a három rövid mondattal fordult a szerkesztőség több értelmiségijéhez. Ábécésorrendben tesszük közzé a válaszokat; köztük olyan írást is ide soroltunk, amelynek megfogalmazását nem maga a kérdés inspirálta.

Pawel Cebula

Itthon Magyarországon. 1967-ben Lengyelországban, Koszalinban születtem. Édesapám lengyel. Anyukám litván. Két pap nagybátyját a szovjetek elhurcolták. Halálmenetben kísérték a Cservieny melletti erdőbe, Minszk közelében, ahol lelőtték a foglyokat. Ők csodával határos módon maradtak életben. Kimásztak a halottak közül. Visszaszöktek Litvániába, majd a család 1944-ben nyugatra menekült.

Anyukám gyermekkorunkban sokat beszélt nekünk, fiainak Szent Hedvigről, akinek köszönhető Litvánia keresztény hitre térése. Ezért is, amikor először meglátogatott Miskolcon, elvittem őt a diósgyőri várba. Csak annyit mondtam, hogy Nagy Lajos király építtette, és Hedvignek is volt köze hozzá. Könnyes szemmel szólalt meg: „Most már tudom, a fiam azért került ide, hogy megköszönhesse a magyaroknak azt, hogy az én litván népem keresztény lett.”

Bizony megfontolt, és nem kis áldozat volt a magyar királyleány, Lengyelország királynőjének részéről, hogy férjhez ment a litván nagyfejedelemhez. A nála húsz évvel idősebb Jagelló Ulászló ugyanis megígérte, hogy ha házasságot kötnek, népével együtt megkeresztelkedik, és az így már keresztény litván nép egyesül a lengyelrel. Amit tűzzel-vassal a német lovagrendi katonák nem tudtak elérni, azt elérte áldozatával a magyar királylány – fiatal lengyel királynő.

Szentté avatásán 1997. június 8-án Krakkóban közel kétmillió ember vett részt. Szent II. János Pál Jadwiga tiszteletének jogosságát már krakkói érseként megerősítette, és pápaként „kötelező” megemlékezést rendelt el.

Szívmelengetőek számomra a szentté avatáson elhangzott szavai: „Sokat vártál, Hedvig, erre az ünnepi napra. Majdnem hatszáz év múlt el halálod óta, mely fiatalon ért. Az egész nemzet szeretete övezett téged, aki a jagellói idők kezdetén állsz, te, az uralkodóház alapítója; te, a *Jagelló Egyetem* megújítója. Ős-Krakkóban sokat vártál a te szentté avatásod napjára – arra a napra, amelyen az egyház ünnepélyesen kinyilvánítja, hogy az ő hagyományos méretében szent patrónája vagy Lengyelországnak, annak a Lengyelországnak, mely közreműködésed által *Litvániával* és *Ruténfölddel* egyesült: a három nemzet köztársaságának védőszentje lettél. Ma érkezett el ez a nap. Sokan szeretnék volna megérni ezt a pillanatot, de sokaknak nem adatott meg. Múltak évek és századok, s úgy tűnt, hogy szentté avatásod szinte lehetetlen. Ez a nap legyen az örvendezés napja, ne csak számunkra, akik ma élünk, hanem mindazok számára is, akik ezen a földön ezt nem érhették meg. Legyen ez a nap a szentekkel való közösségünk nagy napja. Gaude, mater Polonia! (Örvendezz, anyánk, Lengyelország!)”

Nemcsak minden embernek, de minden nemzetnek is van küldetése. Nagyon érdekes, ahogyan a lengyel és a magyar nép küldetése egybeesik. Emlékszem, hogy a krakkói magyar kápolna megáldásakor Szent II. János Pál pápa mindkét nemzetnek küldött üzenetében benne volt, hogy ez az ezeresztendő lelki testvériség – ami több mint a barátság – akár közös szentjeink miatt is kötelez minket. Nemrég tudatosultak bennem a szavai, melyeket Budapesten mondott 1991-ben. Megjegyzem, hogy nagyon fontos év volt ez az én életemben, mert ebben az évben léptem át a mai magyar határt először. Még nem tudtam magyarul, de ott voltunk a pápai látogatás helyszínein. Mikor két évtizeddel később Varsóban a magisztériumot szereztem, dolgozatom témája a magyarországi pápalátogatások voltak. Akkor figyeltem fel, hogy a püspökökkel való ebéden, mintegy pohárköszöntőként, a lengyel mondásra utalt: lengyel és magyar unokatestvérek a szablyához és a pohárhoz. A Szentatya azt mondta, hogy a szablya nem más, mint az Isten szava. S ez a szentmisén megvolt. Most pedig fogjunk a pohárhoz – folytatta, ami számomra a közös asztalt jelenti. Íme, Szent II. János Pál csodálatos teológiájából számomra ez is egy üzenet. A mi „szablyánk”, a mi lelki fegyverünk az Isten szava, a Lélek kardja. Az Isten igazságában megtérve nem emberek ellen, hanem a gonoszság, a hazugság ellen harcolunk vele. A pohár pedig az agapét jelképezi, a szolidaritást, összefogást, szeretetet – a közösséget. Az 1956. júniusi pozónai felkelés és az októberi magyar forradalom 60. évfordulója alkalmából a lengyel–magyar szolidaritás évének nyilvánított esztendőben, amikor ünnepeltük az '56-os forradalom 60. évfordulóját, láthattuk, hogy még szó szerint is testvérek vagyunk. Andrzej Duda lengyel államelnök október 23-i Kossuth téri beszédére gondolok, melyben elmondta, hogy mivel '56-ban a lengyelek legalább 800 liter vért küldtek Magyarországra, így sok magyarban folyik azóta konkrétan is lengyel vér, legalábbis cseppjei. De sokkal jobban, mélyebben és örökre összeköt, megtisztít s megerősít minket a Jézus sebeiből kiömlő vér. Nem erőszakkal, de az Ő szavával, a Szentlélek erejével harcolunk a gonoszság ellen. Terjesztenünk kell az irgalmas szeretet uralmát, ennek győzelmét, az élet civilizációját a halál antikultúrájával szemben. „Terjesszétek az Isten országát, kövessétek az Ő igazságát!” – ezt a felszólítást kaptuk.

Ez a keresztényi küldetésünk. Ez az én hivatásom is. 1993-ban szentelt pappá a miskolci minorita templomban Seregély István érsek atya.

Kezdetben itthon szolgáltam. Miskolcon, Egerben, Aradon. 2008-tól Amerikában, Lengyelországban és Írországban. Az Ír Köztársaságban több mint százezer lengyel él – vannak persze magyarok is, de közel sem ilyen nagy számban. Sok fiatal házaspár ment ki, sok gyermekük született ott. Ez örömteli, ugyanakkor szomorú lennék, ha mindannyian ott maradnának. De épp most hallottam, hogy egy négygyermekes család, tíz év után készül hazaköltözni. Remélem, még sokan jutnak ilyen elhatározásra. Sokszor láttam szivárványt az ír égbolton, mikor vasárnaponként egymástól körülbelül 40-40 kilométer távolságban lévő helységekre autóztam, lengyel nyelven vagy angolul szentmisét tartani. Isten és ember szövetségének jele a szivárvány. Az emberek pedig korunkra, korunkban egyre jobban eltávolodtak Istentől. Az isteni törvények legkisebb megsértése is lavinaszerűen pörgeti tovább, súlyosbítja a bűnt. A bűn pedig magában hordja a büntetést mint a gonosz tetteink következmé-

nyét. A büntetés pedig? Ha az egyént tekintjük, a személyiség szétesése. Ha a társadalmat? Tekintsünk szét az újra evangelizálásra váró valahai szakrális nemzetállamok alkotta Európában! Bizony a „szablya” nélkül nincs szabadulás, nincs feltámadás.

2012-ben kérésemre megkaptam a magyar állampolgárságot. Pár hónapja ismét Egerben élek a minorita rendházban. Elsősorban azért küldtek ide az előljáróim, hogy segítsek megtalálni azokat a fiatalokat, akiket Isten a minorita ferences közösségünkbe hív. Kérem az Urat, hogy adjon új testvéreket. Nagyon örülök, hogy itt vagyok most, amikor sok lengyel felnéz a magyarokra azért, ami 2010 óta hazánkban történik.

A közös Szent László-emlékévben visszafelé kéne fordítani a legendát. Azt, amely arról szól, hogyan imádkozott a szent király, amikor a pogány kunokat üldöző sereget elvakította az arany csillogása. Amikor a menekülő kunok rájöttek arra, hogy jó, ha csupán az életüket meg tudják menteni, eldobálták rablott kincseiket, aranyat, aranykelyheket, aranykereszteket, drágaköveket. A magyarok meg, ahelyett hogy tovább üldözték volna őket, lovukról leszállva kezdték felszedni ezeket. Ekkor László királyunk térdre borulva imádkozott, kérte Istent, változtassa a kincseket kövekké. És akkor a csoda megtörtént...

Most fordított csodáért kell imádkoznunk és tennünk. Most váljanak kincsekké a kövek! Legyenek élő valósággá azok a valahai (alap)kövek, amelyekre a két keresztény nép ezeréves történelme épült. A Szeretet-civilizációért, az Igazságért vívott lelki harcunkban magyar–lengyel szent királyunk nagyon jó példa s pártfogó. Hajrá, Jézus katonái! Hajrá az Ő Lelkében való szabadságunkért!

Józsa Péter

NAKANEKA – avagy az a fránya genitivus. Józsa műfordító és az ő előadása. Józsa Péter műfordító és előadása. Műfordító Józsának az ő előadása. Ha ezeket a meglehetősen esetlen, olykor magyarul sután hangzó példamondatokat, vagy ezekhez hasonlóakat most valaki lefordítja, illetve visszafordítja magában lengyelre, valószínűleg rögtön rájön, hogy a címben említett „nakaneka” mire értendő, és a birtokos viszonyt miért is illetem a fránya jelzővel. Merthogy több évtizedes fordítói tapasztalatom szerint, a lengyel nyelvet különös viszony, mondhatnám, „szerelmetes” kapcsolat fűzi a genetivushoz. Ez ak-

kor „izzasztó”, amikor egy alá-, fölé- és mellérendelt alakzatokkal tűzdelt, kusza szövevényű féloldalmi lengyel mondatban még a birtokos viszonyok útvesztőjében is „rendet kell vágni”. Vagyis egyszerűsíteni. És ez sok esetben nem is olyan könnyű. A magyar nyelv mozgalmas, igei – így a fordítói munka ilyen helyzetekben (is) bátran felveszi a játékosság élmény-báját. Még akkor is, sőt annak ellenére, ha a Google fordítóprogram írói rá sem ismernének az eredeti szövegre.

Munkáimnál gyakran veszem észre a későbbi korrektúrák során, hogy a szöveghűség a tartalomhűség alá rendeltetik. Mert így lesz kerek a for-

dítás. Egyébként szent meggyőződés, hogy egy szépirodalmi fordítás önálló alkotásnak minősül. Magyarán: újra kell írni az adott művet. Magyar nyelven, magyar olvasóknak. A fordítónak tehát a magyar nyelvet kell igazán jól ismernie, abban kell otthon lennie, hogy érthetően, stílusosan, gördülékenyen, naprakészen (!) adhasssa át híven az adott művet. Jelszó: a minőség. Ezért nagyon nem baj, ha a fordító maga is költő, író, hiszen neki – egyébként az egyetlen – munkaeszköze a magyar nyelv. És egy jó szerszámmal...!?

Ilyen és hasonló, talán bizony közhelyes gondolatokkal készültem erre az előadásra, ám amikor a szervezők eljuttatták hozzám a konferencián részt vevő kiváló műfordítótársak névsorát, arra az elhatározásra jutottam, hogy nem fogok senkit nyelvtani, nyelvi bonyodalmakkal terhelni, hiszen valószínűleg sokak számára jól ismertek ezek a gondok, vagy hasonlóak, nincs ezekben semmi rendhagyó. A műfordítás, mint általában az írás, amúgy sem közösségi műfaj. Magányos tevékenység. Ezért tehát megváltoztattam eredeti szándékomat, s inkább a talán mindannyiunkat jobban érintő, a műfordítás jelen esetben lengyel és magyar közösségeit érintő témakörből emelnék ide néhány gondolatot. Önkényesen, persze.

Több lengyel író fordítottam már magyarra, de engedjétek meg, hogy kettőt ki is emeljek. M+M, vagyis Sławomir Mrożeket és Wiesław Myśliwskit. Egy nemzetközi hírű nagy drámaíró és a lengyel nagypróza háború utáni szerintem legnagyobb alakját. Miért pont őket? Hogy jönnek ők össze? Úgy vélem, hogy a látszat, vagyis a műfaj és a nyelvezet különbözőségeinek ellenére, ugyanabból a talajból, gyökérből táplálkoznak ők. (A jelszó

itt is: minőség.) Abból az általános emberi magatartásból, amit nevezhetünk megértésnek, szolidaritásnak, közép-európai létnek, szemléletnek, sok évszázados történelemmel vert és dicsőített „életnek”, amelyek így, egy lengyel faluból vagy városból kiindulva válnak egyetemessé. És értékké. És igen – szerethetővé. Erőt adó, nagy művekké. Nézők és olvasók számára egyaránt. Megvallom, ezekért (is) vonzódok e két szerzőhöz. Mély gondolatiságuk és az egyszerű, találó mondataik nagy vonzerővel bírnak, de nem lehet kikerülni azt a hatást sem, amivel vagy megríkatják, vagy megnevettetik a nézőt-olvasót. Természetesen egyiket sem alpári módon.

A síráshoz és a nevetéshez van egy rövid történetem. Ismerem egy erdélyi falu idős unitárius papját, akit egyháza nyugdíjba akart küldeni. Merthogy már nem bírja úgy a szolgálatot, s amúgy is egész életében igen szerette az italt, és nemcsak úrvacsora-osztáskor. Gyakran akadt olyan eset, hogy a híveknek kellett feltámogatniuk papjukat az ámbitusra, mert saját lábán már nem bírt volna. De szíves-örömet megtették, mert ahogy felért, illetve felcipelték, a világ megváltozott. Két kezét a szószékre támasztotta, kihúzta magát, és megríkatka és/vagy megnevettette a híveket. No, nem is engedték, hogy az ő papjukat nyugdíjazzák vagy áthelyezzék.

A fenti történetbe nem kell senkit behelyettesíteni, csupán illusztrációként mondtam el, annak alátámasztására, hogy lám, mit hallanak, olvasnak, látnak szívesen az emberek. Vagyis inkább, hogy mit várnak. Akár kritika nélkül is. És evvel azt is szándékom felvetni egyben, hogy a lengyel irodalom igencsak bővelkedik olyan alkotásokban, amelyekben mindkét – „szélsőséges”!? – emberi érzés gaz-

dagon megtalálható. S mivel konferenciánk meghirdetett címe a „Lengyel irodalom Magyarországon”, jómagam a történeti, irodalomtörténeti áttekintés vagy egy mai helyzetképjelentés helyett inkább elvi kérdéseket vennék számba. Például: Milyen kép alakult ki a magyar olvasók körében a lengyel irodalomról? Milyen lengyel szerzők jelennek meg? És miért pontosan ők? Ki vagy kik döntik el, hogy XY igen, YZ meg nem?

Tisztában vagyok avval, hogy ezek szinte megválaszolhatatlan kérdések, az azonban világosan látszik, hogy egy-két „sztár”-szerzőt leszámítva, akik bármit írhatnak, kis túlzással, már másnap a magyar könyvesboltokban látjuk lefordított könyvüket, szóval őket leszámítva, alig-alig kaphatunk átfogó képet a lengyel irodalomról – magyarul. A kiadói munkák, illetve a tervek, ha vannak egyáltalán ilyenek, esetlegesnek, elképzelés nélkülinek, határozatlannak, sikerhajásznak, sokszor politikailag átmotiváltaknak tűnnek föl. Egyszóval pocskéknak. Mert hol van a valódi szépirodalom? Hol vannak a szép szavak? Genitivusokkal, vagy akár nélkülük.

Néha az az érzésem, hogy kezdhetünk mindent előlről. Kezdhethjük előlről tanulni a szavakat, ahogy Wiesław Myśliwski *Kő a kövön* című nagyregényében írja:

„Ha nem akarsz, ne beszélj! Ha egy szó nélkül akarsz élni, akkor élj úgy! Csak mi volna, ha úgy mindenki elnémulna a faluban? És csak szántánának, vetnének, kaszálnának, behordanák a termést, és senki se szólna senkihez még egy adjon istent se. És az emberekkel együtt elnémulnának a kutyák, a macskák és minden élőlény, a madarak se csiripelnének, a békák se brekegnének. Lenne világ? Még a fák is beszélnek, ha jól odafigyelsz

rájuk. És mindegyik a saját nyelvén, a tölgy tölgyül, a bükk bükkül. Beszélnek a folyók, a gabonák. Az egész világ egy beszéd. Ha jól fülelnél erre a világra, képes volnál meghallani, hogy mit mondtak száz vagy akár ezer évvel ezelőtt. Mert a szavak nem ismerik a halált. A szavak, amelyek egyszer kimondattak, mintha áttetsző madarak volnának, ott keringenének már századokon át felettünk, csak nem halljuk meg őket. De lehet, hogy az Isten magasságából minden ember hangja külön-külön hallatszik. Még az is, amit én most mondok neked. És ha közelítenél a füleddel ehhez a világhoz, akkor, ki tudja, talán meghallanád az emberi suttogást, és hogy mit gondolnak az emberek, mit álmodnak, hol és kinél dorombol a macska, kinek az istállójában nyerít a ló, melyik gyerek szopja az anyai emlőt, és melyik születik meg éppen, mert ez mind beszéd. Az isteni parancsolat szerint az embereknek szavakkal kell imádkozniuk, mert szavak nélkül nem tudná megkülönböztetni az egyik embert a másiktól. És az ember se tudná saját magát megkülönböztetni másoktól, ha nem volnának szavai. Szavakkal kezdődik az élet, és szavakkal is végződik. Mert a halál ugyanúgy csak a szavak vége. Kezdd talán a sorban elsővel, amely a legközelebb áll hozzád. Mama, otthon, föld. Mondd ki: mama, otthon, föld.”

Mondjuk ki hát együtt! Aztán jöhet a NAKANEKA.

(Elhangzott a budapesti Lengyel Kutatóintézet és Múzeum által szervezett, „Lengyel irodalom Magyarországon” című múlt évi konferencián.)

Sławomir Mrożek: Ha valaki azt mondja... Ha valaki azt mondja, hogy távolságot tart mindentől, az azt jelenti, hogy nagyon szenved.

Egyetlen állat, nagy vagy kicsi, ragadozó vagy nem, de még csak egyetlen bogár sem szereti magára felhívni környezeté figyelmét szükségtelenül. Az ember nemcsak hogy szereti ezt, de még azt is hiszi, hogy enélkül élni sem lehet. Ez azt jelenti, hogy civilizációban élünk, közelebből – demokráciában. Egy kéziratot, például Lev Tolsztoj *Háború és békéjének* kéziratát, ki lehet vasalni. Vagyis a betűket úgy kiegyenesíteni, hogy mindegyik vonalkává változzék, aztán meg ezeket a vonalkákat egy folytatódó vízszintes vonallá lehet összekapcsolni. Továbbá megmérni és feljegyezni, hogy hány vonalka adja ki a kilométereket, milliméter pontossággal. Meg lehet tenni ugyanezt, mondjuk, Thomas Mann *Varázsgyének* kéziratával is, aztán összeha-

sonlíthatjuk az eredményeket, s akkor a két párhuzamos vízszintes vonalból az egyik hosszabb lesz a másiknál. A kivasalatlan állapotú kézirat a minőség. A kivasalt állapotú kézirat a mennyiség. Az, amelyik hosszabbnak mutatkozna, egyúttal jobbnak is bizonyulna a rövidebbnél – és a dolog el van intézve. A többség és a kisebbség, az együtt: egyenlőtlenség. Az elv, amelynek nevében a többségnek mindig igaza van, tehát az egyenlőtlenség elve. Megtagadják az egyenlőtlenséghez való jogot az egyedeknek, de elismerik azt a statisztika számára. Könnyedén nevezhetjük ezt a demokrácia paradoxának. De mi nem a demokrácia vagy bármi más paradoxona? Akkor már helyesebb volna beismerni, hogy minden meghatározás szlalomozás a paradoxonok és egyúttal azon tettetés között, hogy azok nem is léteznek.

J. P. fordítása

Marciniak Klára

Fordítok, tehát vagyok. Kétnyelvű családban születtem. Apai ágon lengyel, anyai ágon magyar vagyok, a nyelveket „kevert” nyelvi környezetben sajátítottam el. Lengyelországban nőttem fel, majd Varsóból Budapestre jöttem, és itt folytattam egyetemi tanulmányaimat. *De hát miért döntöttél úgy, hogy Pesten maradsz?* – tették fel gyakran a kérdést a barátaim. Hogy miért? Már magam sem tudom. Hogy szeretem ezt a várost és jól érzem itt magam, túl egyszerű válasznak tűnt. Annyi helyen érezheti jól magát az ember. Azt hiszem, ami igazán meghatározó volt, az az otthonosság. A még „haza nem érkezetségből” első pillanattól úgy éreztem: otthonra leltem.

De vajon miből adódott az az érzés? Hiszen sosem éltünk itt, s bár édesanyám családja magyar, ők sem idevalósiak. Akkortájt kezdtem gondolkodni, hogy ki is vagyok én valójában – magyar vagy lengyel? Mi az én identitásom? Létezhet-e kettős identitás, kettős kötődés? Melyik nyelven „vagyok”, „jeste” – vagyok én – a legbensőbbben? Amíg meg nem érkeztem Budapestre, a kétnyelvűség, a nyelvi pluralizmus számomra természetes állapot volt, ezzel nőttem fel. Később arra jutottam, hogy az „érzelmi szálak” az én esetemben

nem egy konkrét helyhez fűződnek – vagy nem feltétlenül ahhoz. Az otthonosság élménye a nyelvi otthonosságból fakadt, hiszen részben az édesanyámtól, nagyszüleimtől megismert, megtanult magyar nyelven, magyar kultúrán keresztül sajátítottam el a világot. Identitásom, kötődésem építőeleme tehát maga a magyar nyelv.

Valójában a szakmám kapcsán (műfordítással foglalkozom) tudatosult bennem, hogy a kétnyelvűség – azaz hogy szabadon járhatok át egyik nyelvi közegből a másikba –: ritka kincs. Pontosabban, olyan lehetőség, adottság, amit ki kell használni. Az életre szóló feladat elemi szükségletté vált: fordítani muszáj. Több éve foglalkozom különböző szövegek átültetésével, ami nemcsak megélhetést biztosít számomra, hanem segít az identitásom megértésében. Mert a műfordításon keresztül a munka során bennem zajló gondolkodási mechanizmusokat, folyamatokat is jobban tudom követni. Minden nyelv másképpen térképezi fel a világot. A nyelv emlékezete a lehető világok és geográfiák egész sorát hozza létre. És ez a két világ találkozik bennem.

Sokan gondolják úgy, hogy a kétnyelvűségem miatt könnyebben megy a fordítás. Részben igazuk van, de az anyanyelvi szintű nyelvtudás még korántsem garanciája a jó fordításnak. A lefordított műnek a nyelv csupán az egyik, de nem kizárólagos lételeme. Ugyanis ha kizárólagos lenne, akkor a bilingvitas bizonyos értelemben még meg is nehezítené ezt a folyamatot. Bizonyos elméletek szerint, a kétnyelvűek nyelvrendszerei között létezik egyfajta funkcionális szeparáció; melynek lényege, hogy az egyik nyelv „bekapcsolásával” a másik „kikapcsolódik”. Amikor mindkét nyelv működésbe lép, a második nyelvben végzett dekódolás akadályozhatja az első nyelvben történő kódolást.

Az sem evidens, hogy két nyelvet ugyanolyan szinten el lehet sajátítani, ahogy az egynyelvű ember ismeri az anyanyelvét. Ráadásul minél jobban ismeri, illetve minél többet használja a kétnyelvű ember az egyik nyelvét, az kicsit mindig a második nyelv rovására megy majd.

A fentieket összefoglalva: mindkét nyelv anyanyelvi szintű ismerete kétségtelenül nagy előny, de nem jelenti szükségszerűen azt, hogy valakiből jó műfordító válik; sőt, bizonyos esetekben akadályt jelent. A nyelvi kompetencia tehát korántsem elegendő.

Természetesen, nagyon jól kell ismerni a forrásnyelvet és a célnyelvet, utána kell menni a dolgoknak, de nem a nyelvek különbségéből fakad az összes nehézség. Mivel a műfordító nemcsak reprodukál, hanem konstituál, létesít is, ezért nem elég a stilisztikai, nyelvi pontosság – de még az sem, hogy felismerjük az eredeti szöveg jelentéseit. Különben a fordítás egy mechanikus, „ipari” tevékenység lenne.

Noha a filológiai hűség semmiképp sem elhanyagolható erény – hiszen előfeltétele és alapja az alkotói tevékenységnek –, az alapanyag mégiscsak gyurma, amelyet meg kell formálni, amelybe lelket kell lehelni. Ebből következik, hogy a műfordító feladata nemcsak a Walter Benjamin-i értelemben vett forrás- és fordításszöveg töredékeinek összeillesztése. Tudjuk, hogy a közvetlen szemantikai megfeleltetés lehetetlen. *Mert mit is mond egy költemény? Mit közöl? Nagyon keveset annak, aki érti. Ami benne lényegi, az nem közlés, nem kijelentés* – mondja Benjamin *A műfordító feladata* című írásában. Az értelem meg sem közelíti a rejtélynek azt a mélységét, ahol egy szöveg fordítása

zajlik egyik anyanyelvről egy másik anyanyelvre. Ez egy tökéletes, felfejthetetlen rejtély.

Igaz, hogy egy irodalmi mű kizárólag a nyelv révén tud megvalósulni és létezni, mégis rendelkezik olyan dimenziókkal, amelyek a nyelven, pontosabban a nyelveliségen túlmutatnak. A szöveg nemcsak lehetséges kontextusokat hív elő és mozgósít, hanem elsősorban érzelmeket közvetít, amelyeket a fordítónak kötelessége hűen visszaadni. A fordító és az író így értett relációja egy bizalmi kapcsolathoz hasonlítható. Minél meghittebb viszonyban vagyunk valakivel, annál inkább kihalljuk a változó hangfekvésből, beszédritmusból a kimondatlan szándék valódi irányát. Vagyis a meghitt közelség révén kerül harmóniába a nyelvek (forrásnyelv–célnyelv) közötti fordítás.

Roman Ingarden világhírű lengyel fenomenológus az *Élmény, műalkotás, érték* című művében azt írja, hogy az esztétikai tárgy úgy jön létre, hogy az irodalmi alkotások különféle rétegeiben a művészi (esztétikai) érték mellett jelentkező „meghatározhatatlan helyeket” az olvasó (jelen esetben a műfordító) kiegészíti és konkretizálja, attól függően, hogy mennyire áll közel hozzá az adott mű. A fordítás során újraalkotjuk az esztétikai tárgyat, amely mindig kissé eltér magától a műtől. Ezek az eltérések nem abból következnek, hogy a fordító nem eléggé ismeri a forrásnyelvet, vagy nem elég figyelmes, még csak nem is abból, hogy a célnyelvben nincsenek megfelelő kifejezések. A jó fordítónak olyasmit kell lefordítania, ami lehet, hogy nincs benne az eredeti mű rétegzett tárgyiasságában, viszont belül marad a mű intencionális terén. Ehhez nemcsak ismerni kell mindkét nyelvet lingvisztikai szempontból, hanem össze kell hangolni azokat a gyakran különböző gondolkodási formákat, szokásokat is, amelyek egy kultúrát jellemeznek, és a „nyelvben sűrítve” adottak.

Más szóval, érezni kell a magyar és a lengyel lélek legfinomabb, legapróbb rezdüléseit. E két nyelv kulturális metaforikája egyáltalán nem idegen tőlem, és talán leginkább ez segíti a munkám. Ennek a bikulturalizmusnak köszönhetően nem ütközöm vakon a mondatokba, nem tévedek el a bábeli zűrzavarban. És ez a tudás sokszor segít az írói indíték átadásában, a mű világának megőrzésében.

A következőkben néhány példát hozok arra, hogy milyen nyelvi akadályokba ütköztem egyes fordításoknál, illetve hogyan próbáltam ezeket megoldani.

A lengyelről magyarra való fordítás egyik legnagyobb nehézsége a magyar nyelv különleges természetéből adódik. Ugyanis a magyar rendkívül asszociatív nyelv. Az adott szó nemcsak magát a jelzett dolgot foglalja magában, hanem egyben utal annak képi megjelenésére is. Ha például azt mondjuk magyarul, hogy „rotyog a töltött káposzta”, akkor ennek a „rotyogásnak” van hangja, és ezt utánozza a szó. S e mondat hallatán mindjárt a képet is látjuk magunk előtt. A fordítónak tehát erős vizuális készséggel kell rendelkeznie, hogy reprodukálni tudja az ilyen „képies” mondatokat, szavakat.

Szintén problémát okozhat, hogy a magyar végtelenül szintetizáló nyelv – a legkevesebb szóval a legtöbbet képes kifejezni. A magyar szót néha két-három, vagy még több lengyel szóra kell szétbontani, mert a lengyel nyelv inkább analitikus jellegű. Például a „lément” szót úgy mondjuk lengyelül, hogy „zszedl na dót”, a „házamban” pedig úgy hangzik, hogy „w moim domu”.

Főleg versek átültetésénél jelentkezik ez a nehézség. Nemrég Petri György *Hogy elérjek a napsütötte sávig* című versének lefordításával próbálkoztam,

és sajnos lengyelül a „dohánykarcos női hang” – ami a Petri-vers narrátorát leszólítja – messze nem tud olyan „szépen megszólalni”, mert a lengyel ehhez nem elég hajlékony, nem elég rugalmas. Így a „dohánykarcos”-t kénytelen voltam „cigarettafüsttől rekedt hang”-nak fordítani. Még ha sikerült is megoldani a feladatot, a lágyan gördülő mondatok bizony darabosnak hatnak.

Nagy megpróbáltatások elé állítja a magyar–lengyel fordítót a forrásnyelv és a célnyelv grammatikai nemeinek a különbözősége. A magyarban nincsenek nyelvtani nemek, amit néha ugyan ki lehet küszöbölni a lengyel fordításban is, de mitévők legyünk, ha perszönifikációról van szó, vagy ha a tárgyak, növények, állatok férfiasságra, illetve nőiességre utalnak?

Ilyen típusú problémával szembesültem Tóth Krisztina *Pixel* című könyvének fordítása kapcsán. A narrátor egyes szám első személyben meséli el az eseményeket. Folyton érezteti az olvasóval jelenlétét, játszik vele, dramaturgiai szerepe van. A lengyelben a múlt idejű állítmányt az alannyal nemcsak személy és szám, hanem nyelvtani nem tekintetében is egyeztetni kell. Ennek megfelelően a lengyel igéknek a múlt időben (egyes számban) hím-, nő- és semlegesnemű alakjaik vannak. Vagyis abban a mondatban, hogy „Hazudtam, de valamiért így láttam helyesnek”, lengyelül muszáj meghatározni, hogy ki hazudott – nő vagy férfi. Kénytelenek vagyunk tehát eldönteni a szereplő (ebben az esetben a narrátor) nemét. És mi van akkor, ha nem tudjuk, hogy ki az illető, vagy ha ennek megmondásával erősen beavatkozunk az írói szándékba, magyarán: lelőjük a poént?

Mára az erőszak, a nyers, vulgáris szexualitás beépült a közbeszédbe, ezért még a prűd olvasó sem botránkozik meg a „csúnya” szavak hallatán. Mégis az a benyomásom, hogy a lengyel irodalmi szöveg kevésbé immunis a nyelvi trágárságra; bizonyos szavak, kifejezések egy műalkotásban még mindig tabunak számítanak. Én azonban nem osztom azt a nézetet, hogy az idegen nyelvű szöveg valami olyasmi, amit csak „átkölneni”, szabadon „visszamondani” kell, kihagyva az olyan részeket, amelyek a fordító szerint a lengyel olvasó számára érthetetlenek vagy túl durvák. Az ilyen hozzáállás szerintem álságos, és szubjektívizmushoz vezet. Azt gondolom, hogy minden árnyalatot, minden célzást, káromkodást hűségesen, lelkiismeretesen kell átadni, s törekedni kell a különböző nyelvi regiszterek tökéletes megfeleltetésére. Még akkor is, ha úgy érezzük, hogy a célnyelv nehezen tud bizonyos szavakat, mondatokat, fordulatokat befogadni.

Trojan Tünde

Nem elveszíteni... Sokáig nem határozta meg lengyelként magamat. Magyarországon éltem, és lengyel volt az apukám, de elsősorban magyarnak tartottam magamat, akinek egy furcsaság kapcsán lengyel útlevele van. Esmélni talán csak akkor kezdtem, amikor kikerültem Krakkóba, hogy ott a Jagelló Egyetemen tanuljak, színházszakon. Varázsos, ködös világ volt. Galambokkal, semmihez sem fogható arany őszökkel, üveggömbbe illő hóesésekkel és kicsattanó tavaszokkal. Akkor ott a bársonyos, simogató lengyel nyelven keresztül kezdtem felfedezni lengyel önmagam. Azt, hogy oda is tartozom. Elkezdtem szeretni mindazt, ami körülvett. Még a szürkeséget is, ami akkoriban jellemezte a gyönyörű, régi várost. Megszerettem a tejesüvegeket, a pohárban kínált finom aromájú teát és a létező legjobb bécsi túrós süteményt, a sernik wiedeńskit. Néhány hónap után odatartoztam. Sohasem felejttem el az első Tadeusz Kantor-előadást, az önéletrajzi ihletésű *Wielopolét*, amire egy, a színház iránt érdeklődő angol hölgy vitt el, a rémületet, amikor még az előadás kezdete előtt Kantor kidobott két nézőt, mert zavarták a koncentrációban. Megrémültem. Ez itt így megy? Lassan, finoman tekeredett körém Lengyelország, és benne az én ébredező lengyelségem. Halvány emlékeim voltak lengyel nagyapámról és a przemysli nyarakról, amikor máig sem tudom, mitől vezérelve, egy széndarabbal fejbe dobtam egy lengyel kislányt. Nagyapám alig győzte megvigasztalni az ajándék-

ba vitt görögdinnyével. Nagyapa... tudott magyarul, és nagyon kedves ember volt, de amikor megpuszilt, néha szúrt a borostája. Az elsőáldozásomra ő akarta hozni a kellékeket és az akkoriban szokásos lilomot, de meghalt. Máig sajnálom, hogy csak olyan rövid ideig ismerhettem. És most már Apu sincsen, hogy legalább meséljen róla. Amikor múlt év október 30-án meghalt, úgy éreztem, minden, amit magamban lengyelnek gondoltam, vele halt. Apu volt, aki ezt a lengyel tudatot belém oltotta. Nem erőszakosan, de kellő határozottsággal. Elsősorban neki köszönhető, hogy egy viharos veszekedés után végül Lengyelországba mentem tanulni. Honnan tudta, hogy nem bánom meg? Hogy már örökre szeretni fogom az ottani illatokat, a kenyér ízét, az álmosan pergő sárga faleveleket, a bíborvörös céklaleves (barszcz) semmihez sem fogható illatát és a pierogi ruskie-t (krumplival, túróval és sült hagymával töltött barátfüle), ez utóbbit azután otthon gyakorta készítem. Hogy rajongani fogok a színházért, a lengyel énekelt költészetért és a lengyel irodalomért, úgy egyáltalán? Honnan tudta, hogy elkövetkező életemet a lengyel nyelv és irodalom határozza meg? Hogy kezdetben félve, de aztán egyre bátrabban már lengyel nyelven is mondok verseket, sőt néha még arra is vetemedem, hogy lengyel szövegeket írjak? Számomra a lengyelség Apu volt. Ezt próbálom megőrizni és... Nem is tudom. Talán továbbvinni... Megpróbálom nem elveszíteni. Nem elveszíteni.